

“Qərbi Azərbaycanın daş yaddaşı” rubrikasında müasir dünyada çox unikal tarixi irs olan Nüvədi daş yazılarının danışmaq istəyirik. Qərbi Zəngəzurda, Mehri rayonunun Nüvədi kəndində mövcud olan və hazırda erməni əsərinə inləyən bu daş yazıları Azərbaycan xalqının çox zəngin yazı mədəniyyətinin bənzərsiz örnəklərinin biridir.

Doğrudur, bu daşlar da erməni saxtakarlığına məruz qalıb, amma öz indentikliyi qətiyyətlə itirməyib.

Nüvədi-Qarqadaşı petroqlifləri dünyada çox unikaldir. Onlar Zəngəzur mahalının Mehri rayonunun Nüvədi kəndinin Qarqadaşı dağında daş kitabələrdir. Tədqiqatçılara görə, Qafqazın ən qədim sakinlərindən olan Qar-qar (gərgər) türklərinə aid bu kitabələr e.ə. I minilliyə aiddir. Məlum olduğu kimi, 1985-ci ildə Nüvədi kənd sakini Həmzə Vəli tərəfindən aşkar edilmiş bu kitabələr bir neçə daşdan ibarətdir. Bu, möhkəm bazalt daşlar üzərində Göytürk hərfləri ilə yazılmış yazılardır. Kitabədəki yazılar quruluşuna görə Orhon-Yenisey yazıları ilə eyni olsa da daha qədimdir. Nüvədi kitabələrində yazılar birləşdiyi halda, Orhon-Yenisey kitabələrində birləşmişdir. 1991-ci ilə qədər ərazidə yalnız azərbaycanlılar yaşasa da 1991-ci il 8 avqustda ərazi ermənilər tərəfindən işğal olunub.

Alimlər qeyd edirlər ki, Nüvədi kitabələri Zəngəzurun qədim insan məskəni olmasını, bu insanların mənşəcə kimliyini təsdiq edir. Qiymətli maddi abidələrdən biri olan Nüvədi kəndinin Qarqadaşı dağında tapılan daş kitabələri aşkar edən, onları işığa çıxardan, vətəni tərk etmək məcburiyyətində qalanda həmin daş kitabəni də kürəyində Bakıya gətirən, elmi diskussiyaların mövzusunə çevirən qeyrətli vətən oğlu, cəfakəş ziyalı və qələm sahibi Həmzə Vəli yazır: "Kitabələrin ən böyüyünün uzunluğu 1 m, eni 70 sm, kiçiyinin uzunluğu 40 sm, eni 32 sm-ə çatır. Kitabələrin yazılardan təyin etmək olur ki, bəzilərinde yazılar sağdan sola, bəzilərinde yuxarıdan aşağıya, bəzilərinde yuxarıdan sağa və təkrarən sola yazılmışdır.

Nüvədi "Qarqadaşı abidəsi" Azərbaycan xalqının ən qədim əcdadlarından olan, Cənubi Zaqafqaz və Orta Asiya ərazilərində məskunlaşmış qarqarlara məxsusdur. Kitabənin dili türk-şumer mənşəlidir. Yazılarda Şumer sözü də işlənmişdir. Bu da kitabənin qədimliyinə dəlalət edir".

Internet resurslarında yayımlanan bir məlumata görə, XIX əsrin sonlarında erməni tədqiqatçısı Yervand Lalayan Zəngəzurun Sisyan bölgəsində etnoqrafik tədqiqatlar aparmış və onun nəticələrini 1898-ci ildə Tiflisdə erməni dilində nəşr olunan "Etnoqrafik icmal" toplusunda dərc etdirmişdir. Həmin araşdırmada Sisyan bölgəsindəki dağların adları belə sadalanır:

Mixtökən, Dəlidağ, Gəlinqaya, Üçtəpə, Dəvəgözü, Qırsır dağ, Kəbirli, Böyük Ağdaban, Kiçik Ağdaban, Ərikli, Salvartı, Şiştəpə, Yantəpə və s. Burada

Qarqadaş - Mehri rayonunun Nüvədi kəndi yaxınlığında dağdakı qədim yazılı mənbələrdə bu dağın adı çəkilir. Nüvədi "Qarqadaşı abidəsi" Azərbaycan xalqının etnogenezinə mühüm yer tutan qarqarlara məxsusdur. Kitabənin dili qədim türk mənşəlidir. Zəngəzur təbiətinin möcüzələrindən biri də Qarakilsə (Sisian) rayonu ərazisində yerləşən, eramızdan əvvəl 2-ci minilliyə aid edilən Qoşundaş adlı iri daşların - menqirlərin səpələndiyi ərazidir. Daşların hündürlüyü təxminən 1,5-2,2 m, eni 60-80 sm-dir. Bəzi daşların üzərində bir, ya bir neçə dəlik açılmışdır.

Saka-iskit türk boylarının adı ilə bağlı olan və yaşı iki min ildən artıq olan Şeki kəndindəki qayaüstü təsvirlər Qobustan və Gəmiqaya təsvirlərinin oxşarıdır.

Bunlar internet resurslarının məlumatlarıdır.

Əslən Nüvədidən olan Taryel Azərtürk (Əliyev) yazır: "... Təqribən 1982-ci ildə müəllim, şair və tədqiqatçı qarqadaşım Həmzə Vəli (Əliyev) Nüvədinin güney qarşısında ucalan təqribən 1000 metr hündürlüyündəki sıldırım qayalarla zəngin, çilim-çılpaq Qarqadaş adlanan dağda Səngər adlı alt zirvəsinin arxasında yazılı daşlar silsiləsi aşkar etmişdi. Nüvədiyə səfəri zamanı digər qarqadaşım Fəxrəddin Əli kitabələrin olduğu yerə qalxmış Həmzə müəllimlə birgə onların keyfiyyətli fotolarını çəkmişdi.

Yazının Orxon-Yenisey runi əlifbası əsasında sağdan sola transkripsiyası Həmzə

Erməni əsirliyindəki tariximiz - Nüvədinin Qarqadaşı alban kitabələri..

Vəlinin zənnincə belədir:
"ON ÜÇ OK ERİNC AY
ES. VƏ ERİNC ES ƏR
ODSAN, ÖGÜN!

EN ƏR AZ. EKÜC BEK
ERİNC ƏR AZ EL. BERT"

Açılışı:
1. On üç ok (tayfasıdır) de,
dost. Dedi, elədir, dostum.
Ər, Odsan, ögün.

2. Alışən Ər Az. Bəy Az
elinin varlığı ilə öyündü. (Bert
- hədiyyə)*.

IX-XII əsrlərin ərəb səyyahları Azərbaycan və onun bəzi yerləri barədə qısa məlumatlar verirlər. Onlardan biri bizim üçün əlahiddə maraqlıdır. X əsr ərəb səyyahı Əbu Dulf Misər öz yazılarının birində Tiflisdən gəlib Ərdəbilə getdiyi yolun Zəngəzur bölgəsindən keçdiyini xatırlayır...

Nüvədi-Qarqadaşı kitabəsi alban türk mədəniyyətinin zəngin örnəyidir ki, o kitabənin tam oxunub öyrənilməsi bir zərurətə çevirilib.

Millət vəkili, Qərbi Azərbaycan İcmasının rəhbəri Əziz Ələkbərli yazır: "Qərbi Azərbaycan (indiki "Ermənistan") ərazisi Bütöv Azərbaycanın tarixinə görə ən qədim, coğrafi-siyasi mövqeyinə görə ən strateji, təbiətinə görə ən

zəngin bölgələrindən biridir.

Keçmişdə Azərbaycanın Şimalı ilə cənubunu, bütün Qafqazla Yaxın Şərqi birləşdirən mühüm karvan yollarının üstündə yerləşən, hazırda isə Şimaldan Gürcüstan, Şərqdən və cənub-şərqdən Azərbaycan Respublikası, qərbdən Türkiyə, cənubdan İranla həmsərhəd olmaqla 29.8 min km²

sahəni əhatə edən bu diyar çağdaş dünyada "Ermənistan Respublikası" adı ilə erməni-hay dövləti kimi tanınsa da, onun ərazisi son qarışına qədər qədim Türk-Oğuz yurdu, tarixi Azərbaycan torpağıdır.

Bunu həmin ərazidəki say-sız-hesabsız yeraltı və yerüstü maddi mədəniyyət nümunələri - qədim yaşayış məskənləri, nekropollar, kurqanlar, qala, saray və istehkam qalıqları, karvansaralar, körpülər, qəbirüstü sənduqələr, xaçdaqlar, at-qoç heykəlləri, məbəd, kilsə, məscid, pir və ocaqlar da təsdiq edir.

Çoxsaylı maddi mədəniyyət nümunələrinin bir hissəsi tarix boyu arasıkəsilməz hərbi yürüşlər, nüharibələr nəticəsində, xüsusilə zaman-zaman bu yerlərə köçürülüb gətirilən, tarixi torpaqlarımızda

qoyunur". Ermənilər bizim irsimizi danıb onu öz adlarına çıxmaqda davam edirlər. Amma bununla belə, onlar bizim abidələrimizi mənimsəyə bilməzlər, çünki elə məfhumlar var ki, olayı dəyişmək mümkün deyil. O daş kitabələr bizim həm tariximizdir, həm də alın yazımız. İnanırıq ki, beynəlxalq təşkilatlar nüvədililərin haqlı istəyinə əməl edib onların müraciətlərini təmin edəcəklər, Nüvədi sakinlərinin yenedən geri qayıdışı baş verəcək. Bax, onda Nüvədi abidəsi, daş kitsbəsi yenedən tədqiqata cəlb ediləcək, bütün qaralıq məqamlar üzə çıxacaq.

İradə SARIYEVA

R: la liy kr be ec m dr B: te sil s: sil ge - c ce m pr Ə di ul